

Om en misstänkt har en försvarare som har rätt att närvara vid förhör ska polisen alltid underrätta försvararen om att förhör ska hållas

Beslutet i korthet: JO:s utredning har avsett frågan om en häktad persons rätt att försvara sig har äventyrats genom att förhör genomförts utan att den offentliga försvararen var närvarande och inte heller hade underrättats om att förhör skulle hållas.

I beslutet anges att om en misstänkt har en försvarare som har rätt att närvara vid ett förhör ska han eller hon informeras om tid och plats för förhöret. Detta gäller oavsett den misstänktes inställning till att låta sig förhöras utan försvararen närvarande. Att försvararen informeras är nödvändigt för att han eller hon ska kunna ta till vara den misstänktes rättigheter antingen genom att närvara vid förhöret eller i vart fall rådgöra med den misstänkte.

JO konstaterar också att det primärt är förundersökningsledaren som är ansvarig för att en misstänkts rätt till försvarare respekteras. Åtgärden att underrätta en offentlig försvarare om att förhör ska hållas med en frihetsberövad person får dock normalt sett anses vara en sådan rutinåtgärd som ska utföras av förhørsledaren utan särskilt direktiv av förundersökningsledaren. Det är därför angeläget att förhørsledaren informerar förundersökningsledaren om han eller hon av något skäl anser sig behöva frångå denna rutin.

Det är enligt JO anmärkningsvärt att förhørsledaren i detta fall inte underrättade den offentliga försvararen om att förhör skulle hållas. Enligt vad som kommit fram tog hon inte heller upp frågan om förhör kunde genomföras utan att den misstänktes försvarare var närvarande med förundersökningsledaren. Förhørsledaren kritiseras för att hon genom sitt handlande äventyrat den misstänktes rättssäkerhet.

Bakgrund

Advokaten AA förordnades den 26 mars 2015 som offentlig försvarare för den utländska medborgaren BB, som var anhållen på grund av misstanke om stöld vid två tillfällen. Dagen därpå, den 27 mars 2015, häktades BB.

Förundersökningen bedrevs av polisen i Norrköping, med en åklagare som förundersökningsledare.

Den 6 april 2015 hölls tre förhör med BB. Förhören hölls efter varandra under totalt ca 50 minuter. Två av förhören var kompletterande förhör om tidigare delgivna misstankar om stöld. Vid ett av dessa förhör presenterades ny bevisning i form av bilder från en övervakningskamera för BB. Vid det tredje

förhöret underrättades BB om en ny brottsmisstanke som avsåg ytterligare en stöld. Förhørsledare var kriminalinspektören CC. AA var inte närvarande vid förhören. Enligt förhørsprotokollen har BB informerats om sin rätt till försvarare och uppgett att det gick bra att prata utan försvarare. En tolk var närvarande vid förhören, och enligt protokollen har BB angett att han förstått tolken.

Den 13 april 2015 hölls ytterligare ett förhör med BB, vid vilket AA var närvarande.

Anmälan

AA har i en anmälan till JO fört fram kritik mot CC för att han inte underrättades om tidpunkten för förhören med BB den 6 april 2015. Han har också uppgett att BB inte förstått att han hade rätt att ha sin försvarare närvarande vid förhören. Det är enligt AA olämpligt att förhör genomförs med en frihetsberövad icke svensktalande person utan att en försvarare får möjlighet att närvara.

AA har vidare angett att det också är viktigt ur försvararens synvinkel att vara närvarande vid förhör eftersom det bl.a. ger möjlighet att följa förundersökningen och se till att förhören genomförs på ett korrekt sätt.

Utredning

Polismyndighetens yttrande

Polismyndigheten (enhetschefen DD) yttrade sig över AA:s klagomål. Inför yttrandet hade upplysningar hämtats in från bl.a. kriminalinspektören CC vid polisen i Norrköping och chefen för polisregion Öst, EE.

Förhørsledarens upplysningar

Av de uppgifter CC lämnat framgår i huvudsak följande.

Förundersökningsledaren hade gett direktiv om att förhör skulle genomföras och att den nya brottsmisstanken skulle delges BB. Vanligtvis informeras försvararen om att förhör ska hållas. CC:s avsikt var att förhören med BB skulle genomföras under eftermiddagen för att man skulle hinna underrätta AA. Vid kontakt med tolkförmedlingen kom det fram att det inte fanns några tolkar som var tillgängliga under eftermiddagen. Det fanns dock en tolk som kunde vara med vid förhör omedelbart på förmiddagen. På grund av tidsbrist och eftersom det endast var fråga om kortare förhör underrättades inte AA om att förhören skulle hållas.

När CC kom till häktet informerade hon BB om situationen och frågade honom om förhöret kunde hållas utan att hans försvarare var närvarande. BB uppgav att det gick bra. När förhöret inleddes underrättade hon BB om hans rätt att ha sin försvarare närvarande vid förhöret och frågade återigen om förhöret kunde hållas utan försvararens närvaro. BB svarade att det gick bra.

CC har vidare uppgett att hon anser att det är orimligt att BB inte skulle ha förstått att han hade rätt att ha sin försvarare närvarande. Hon frågade både i början och i slutet av förhören om han förstått tolken, vilket han uppgav att han hade gjort. CC har också uppgett att hon alltid är tydlig med att informera misstänkta om deras rättigheter, särskilt vid förhör med icke svensktalande personer.

Polismyndighetens bedömning

Polismyndigheten uppgav att man inte fann anledning att ifrågasätta uppgifterna i förhörprotokollen. Utgångspunkten för bedömningen var alltså att BB hade fått information om rätten att ha sin försvarare närvarande på ett språk som han förstod. Polismyndigheten konstaterade också att uppgifterna om BB förstått innebörden av informationen som lämnats gick isär och fann därför inte anledning att kommentera den saken närmare.

Polismyndigheten uppgav vidare att det var klarlagt att CC inte hade informerat AA om att förhören skulle äga rum. Med anledning av CC:s uppgifter om att det var svårt att få tag på en tolk vid den aktuella tidpunkten uppgav Polismyndigheten att man hade förståelse för att det ibland är brist på tolkar och att det för en enskild utredare finns en tidspress i ärenden med häktade. Polismyndigheten ifrågasatte dock om den valda lösningen hade bidragit till kortare handläggningstid om BB inte hade godtagit att genomföra förhören utan att AA närvarade.

Med hänvisning till 23 kap. 10 § fjärde stycket rättegångsbalken (RB) konstaterade Polismyndigheten att en försvarare har rätt att delta i förhör om det kan ske utan men för utredningen, och att det blir svårt att utöva denna rätt om försvararen inte underrättas om att förhör kommer att äga rum. I den aktuella förundersökningen fanns det enligt Polismyndigheten inte skäl att tro att någon planerad utredningsåtgärd skulle gå om intet om AA underrättades om att förhören med BB skulle äga rum. Polismyndigheten anförde mot den bakgrunden att CC borde ha underrättat AA om de förestående förhören och frågat om det gick bra att dessa hölls utan hans närvaro, eller om han ville sammanträffa med BB för att diskutera saken.

Polismyndigheten konstaterade med hänvisning till bl.a. beslut från JO att det primärt är förundersökningsledarens ansvar att se till att en misstänkts försvararrättigheter respekteras. CC borde därför enligt Polismyndigheten också ha informerat den åklagare som var förundersökningsledare om sin avsikt att förhöra BB utan att AA var närvarande.

Avslutningsvis uppgav Polismyndigheten att regionpolischefen EE uppgett att polisregionen skulle kvalitetssäkra framtida rutiner för kontakter med förundersökningsledare samt offentliga och privata försvarare.

Anmälarens yttrande

AA yttrade sig över det Polismyndigheten anfört och vidhöll det som han tidigare fört fram. Han angav bl.a. att oklarheterna i fråga om BB förstått att han hade rätt att ha sin försvarare närvarande vid förhören visade behovet av att en försvarare informeras om att förhör ska hållas så att även denne kan tala med den misstänkte och få klarhet i om han eller hon påkallar försvararens närvaro eller inte.

Rättslig reglering m.m.

Rätten till tillgång till försvarare

En person som misstänks för ett brott har enligt 21 kap. 3 § första stycket RB en generell rätt att biträdas av en försvarare för att förbereda och utföra sin talan. Av 21 kap. 3 a § RB följer att den som är anhållen eller häktad har rätt till en offentlig försvarare om han eller hon begär det.

Den som underrättas om att han eller hon är skäligen misstänkt för ett brott ska samtidigt informeras om sin rätt att redan under förundersökningen anlita biträde av försvarare och om att en offentlig försvarare under vissa förutsättningar kan förordnas av rätten (se 12 § förundersökningskungörelsen). Denna information ska lämnas innan förhöret påbörjas, och det ska tydligt framgå att rätten inträder redan i och med att brottsmisstanke delges. När den misstänkte fått information om sina rättigheter ska han eller hon tillfrågas om sin inställning till behovet av försvarare. Som jag återkommer till nedan kan den misstänkte avstå från försvarare, om det sker under rättssäkra former. Inför nya förhör bör han eller hon dock åter erinras om sina rättigheter och på nytt tillfrågas om sin inställning. (Se bl.a. JO 2013/14 s. 133, dnr 3577-2011.)

I 23 kap. 10 § RB finns bestämmelser om vilka som får närvara vid förhör som hålls under förundersökningen. Utgångspunkten är att det är förundersökningsledaren som bestämmer detta. Enligt bestämmelsens fjärde stycke har dock den misstänkte och hans eller hennes försvarare rätt att närvara vid förhör som hålls på begäran av den misstänkte. Vid andra förhör får försvararen närvara om det kan ske utan men för utredningen. När det gäller förhör med den misstänkte är utrymmet för att vägra försvararen att närvara ytterst begränsat (JO 2010/11 s. 139, dnr 5684-2008).

Rätten till tillgång till försvarare är en del av rätten till en rättvis rättegång enligt artikel 6 i den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen). Av artikel 6.3 c) följer bl.a. att en misstänkt ska ha rätt att försvara sig personligen eller genom rättegångsbiträde. Rätten att biträdas av försvarare gäller inte bara under själva rättegången utan också vid polisförhör och under förundersökningen. Det finns en omfattande rättspraxis från Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna (Europadomstolen) om brottsmisstänkta försvararrättigheter. Som princip har domstolen slagit fast att en misstänkt redan vid det första polisförhöret har rätt att biträdas av en försvarare, om det inte finns tvingande

skäl att inskränka denna rätt. (Se Hans Danelius, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, 5 uppl., s. 348.)

Ett EU-direktiv som ska vara genomfört i svensk rätt under hösten 2016 fastställer minimiregler om rätten till tillgång till försvarare som bygger på Europadomstolens praxis (se Europaparlamentets och rådets direktiv 2013/48/EU om rätt till tillgång till försvarare i straffrättsliga förfaranden m.m.). Regeringen har i en proposition lämnat förslag till de lagändringar som krävs för att genomföra direktivet. I propositionen föreslås bl.a. ändringar i 23 kap. 10 § RB som innebär att en misstänkt alltid har rätt att ha sin försvarare närvarande när han eller hon förhörs, dvs. inte endast vid de förhör som hålls på begäran av den misstänkte. Av den nya lydelsen framgår uttryckligen att det är fråga om en rätt för den misstänkte, och inte för försvararen. En privat försvarare som inte uppfyller de krav som ställs på en offentlig försvarare får dock under vissa förutsättningar förhindras att närvara. Lagändringarna föreslås träda i kraft den 27 november 2016. (Se prop. 2015/16:187.)

JO har i flera ärenden riktat kritik mot att förhör genomförts utan att försvarare närvarat och framhållit att en brottsmisstänkts rätt till försvarare vid förhör är en central rättssäkerhetsfråga. Det har vidare uttalats att huvudsyftet med att en misstänkt ska ha rätt till försvarare tidigt i en brottsutredning är att han eller hon inte på grund av bristande kännedom om utredningsförfarandet och den rättsliga regleringen ska komma i underläge mot polis och åklagare, utan ha tillgång till sådan sakkunskap att han eller hon till fullo kan tillvarata sina rättigheter. Det ligger i rättvisans intresse att en försvarare inte bara biträder den misstänkte med upplysningar och råd utan även närvarar vid förhör. Även JO har slagit fast att den misstänkte som regel har rätt att ha tillgång till en försvarare redan från och med det första förhöret. Det är primärt förundersökningsledaren som har ansvar för att en misstänkts försvararrättigheter respekteras. (Se bl.a. JO 2011/12 s. 77, dnr 5493-2008, JO 2012/13 s. 106, dnr 4608-2010, och ovan nämnda JO 2013/14 s. 133.)

Avstående från rätten till tillgång till försvarare

En misstänkt kan under vissa förhållanden avstå från rätten till försvarare. Av bl.a. Europadomstolens praxis följer att ett avstående måste ske under rättssäkra former; det ska vara klart och entydigt och frivilligt (Hans Danelius, a.a., s. 345). EU:s försvarardirektiv innehåller också en bestämmelse om att en misstänkt kan avstå från rätten till tillgång till försvarare. Detta förutsätter att han eller hon har fått tydlig och tillräcklig information på ett enkelt och begripligt språk om innebörden av rättigheten och de eventuella konsekvenserna av att avstå från den. Avståendet måste dessutom vara frivilligt och otvetydigt, och det ska kunna återkallas. (Se artiklarna 9.1 och 9.3.) Om ett avstående återkallas under pågående förhör ska detta avbrytas (se ovan nämnda JO 2013/14 s. 133).

Även om den misstänkte anger att han eller hon avstår från en försvarare kan det med hänsyn till bl.a. brottsmisstankarna, utredningsläget eller den misstänktes ålder finnas anledning att förordna en försvarare för att hans eller hennes försvararrättigheter inte ska äventyras. Detsamma gäller i fråga om försvararens närvaro vid förhör. Som nämnts ovan är det primärt förundersökningsledarens ansvar att göra en bedömning av behovet av försvarare, oavsett vilken inställning den misstänkte har. JO har i några fall där den misstänkte var under 18 år eller strax över framhållit att förhørsledaren bör rådgöra med förundersökningsledaren i försvararfrågan innan ett mer ingående förhör inleds. (Se ovan nämnda JO 2011/12 s. 77 och JO 2013/14 s. 133 samt JO:s beslut den 26 april 2013, dnr 3019-2012.)

Dokumentation m.m.

Även när en åklagare är förundersökningsledare har Polismyndigheten ett ansvar – utan att särskilda direktiv ska behöva ges av förundersökningsledaren – att utföra åtgärder som rutinmässigt förekommer i en förundersökning. Att i samband med förhör informera en misstänkt om hans eller hennes rättigheter hör till rutinåtgärder av det slaget. I detta ingår den dokumentationsplikt som gäller för dessa åtgärder.

Från rättssäkerhetssynpunkt måste det gå att kontrollera att den som förhörts har informerats om sina rättigheter. Detsamma gäller om den misstänkte uppges ha avstått från sin rätt. Det bör därför vid varje förhör tydligt dokumenteras vilken information som lämnats och vilken inställning den misstänkte angett. Även förundersökningsledarens direktiv i försvararfrågan bör dokumenteras. (Se ovan nämnda JO 2012/13 s. 106 och JO 2013/14 s. 133.)

Försvarens skyldigheter

I 21 kap. 7 § RB finns vissa bestämmelser om en försvarares skyldigheter. Det anges bl.a. att en försvarare med nit och omsorg ska ta till vara den misstänktes rätt och i detta syfte verka för sakens riktiga belysning. Detta innebär bl.a. att försvararen är skyldig att främja den misstänktes intressen och bl.a. se till att bevisning och omständigheter som talar till den misstänktes fördel kommer fram. I bestämmelsen anges vidare att en försvarare så snart det kan ske bör överlägga med den misstänkte och förbereda försvaret.

Bedömning

Inledning

AA har fört fram kritik mot att han inte underrättades om att förhör skulle hållas med hans klient BB, som var häktad. Han var därför inte närvarande under förhören, som gällde misstankar om stöld vid tre tillfällen.

Brottsmisstänkts rätt till tillgång till försvarare är en central rättssäkerhetsfråga. Det framgår inte minst av rättsfall från Europadomstolen och av EU-rätten. I detta fall hade BB en offentlig försvarare; frågan här gäller om hans rätt att försvara sig har äventyrats genom att förhör genomfördes utan att

försvaren var närvarande och inte heller hade underrättats om att de skulle hållas.

Att en misstänkt ska ha tillgång till en försvarare innebär inte att försvararen måste närvara vid alla förhör. Försvararens närvaro är emellertid normalt en förutsättning för att han eller hon ska kunna ta till vara den misstänktes rättigheter och se till att rättsregler följs. Utgångspunkten i den svenska lagstiftningen är också att den misstänkte har en rätt att ha sin försvarare närvarande vid förhör. För att den misstänkte ska kunna utnyttja denna rätt är det naturligtvis väsentligt att han eller hon också underrättas om sina rättigheter.

BB:s rätt till försvarare vid förhören den 6 april 2015

Det har i förhørsprotokollen antecknats att BB informerats om rätten till försvarare, att han uppgett att det gick bra att ”prata” utan försvarare och att han angett att han förstått den tolk som biträdde vid förhören. Jag har inte underlag att uttala mig i frågan om BB förstått att han hade rätt att ha sin försvarare närvarande vid förhören eller hur han i övrigt uppfattat situationen. Jag vill dock framhålla att det naturligtvis inte får förekomma att en misstänkt känner sig pressad att gå med på att förhöras utan försvarare.

I ett fall som detta – när den misstänkte är vuxen, misstankarna avser inte alltför allvarlig brottslighet och utredningen inte är särskilt komplicerad – finns det generellt sett inte något hinder mot att vissa förhör hålls utan försvarare närvarande, om den misstänkte godtar det. Det förutsätter dock att avståendet från rätten till försvarare sker på ett rättssäkert sätt. Särskilt när den misstänkte, som i BB:s fall, är frihetsberövad är det också nödvändigt att han eller hon ges tillfälle att rådgöra med sin försvarare i frågan om dennes närvaro och om det förhör som ska hållas. Att som misstänkt vara frihetsberövad innebär förutom en inskränkning i rörelsefriheten också en inskränkning i möjligheten att fritt kommunicera med andra. I en sådan situation är kontakten med försvararen särskilt angelägen.

Det är anmärkningsvärt att CC inte underrättade BB:s offentliga försvarare – advokaten AA – om att förhören skulle hållas. Om den misstänkte har en försvarare som har rätt att närvara vid ett förhör ska han eller hon informeras om tid och plats för förhöret. Detta är som jag angett ovan nödvändigt för att försvararen ska kunna ta till vara den misstänktes rättigheter antingen genom att närvara vid förhöret eller i vart fall rådgöra med den misstänkte. Därigenom kan det undvikas att den misstänkte ställs inför den situation som BB ställdes inför; att försvararen inte är underrättad och att förhørsledaren frågar om det går bra att hålla förhör utan försvarare med risken att den misstänkte känner sig pressad att gå med på detta. Brist på tolkar eller andra praktiska problem, som CC hänvisat till, är naturligtvis inte godtagbara skäl för att åsidosätta en misstänkts rätt till försvarare.

Förundersökningsledarens och förhørsledarens ansvar

Som framgått ovan är det primärt förundersökningsledaren som är ansvarig för att en misstänkts rätt till försvarare respekteras. Det innebär bl.a. att de direktiv som ges till förhørsledaren ska innefatta frågan om rätt till försvarare när det är aktuellt. För att en förundersökningsledare ska kunna ta sitt ansvar för dessa frågor under pågående utredningsarbete krävs det att förhørsledaren informerar och rådgör med förundersökningsledaren, t.ex. om det uppstår en situation som i detta fall, eller om det av andra skäl finns en osäkerhet kring försvararnärvaron. Förundersökningsledaren kan då göra en egen bedömning av behovet av försvarare och ta ställning till hur förhöret ska genomföras.

Det finns inte någonting som tyder på att CC tagit upp frågan om förhör kunde hållas utan att BB:s försvarare var närvarande med den åklagare som var förundersökningsledare. Det framgår inte av utredningen om åklagarens direktiv om att hålla förhör med BB innehöll några anvisningar i frågan om försvararnärvaro vid förhöret. Det kan dock konstateras att åtgärden att underrätta en offentlig försvarare om att förhör ska hållas med en frihetsberövad person normalt sett får anses vara en sådan rutinåtgärd som ska utföras utan särskilt direktiv. Det är därför angeläget att förhørsledaren informerar förundersökningsledaren om han eller hon av något skäl anser sig behöva frågå denna rutin.

Avslutning

Sammanfattningsvis ska CC kritiseras för att hon hållit förhör i sak med den frihetsberövade BB utan att underrätta hans offentliga försvarare och därigenom äventyrat hans rättssäkerhet. Efter vad som kommit fram tog hon inte heller upp frågan om förhör kunde genomföras utan att försvararen var närvarande med förundersökningsledaren. Hennes handlande tyder på att hon saknat insikt om vikten av misstänkts rätt till försvarare och vad den innebär. Det är därför angeläget att Polismyndigheten kvalitetssäkrar sina rutiner för kontakter med försvarare och förundersökningsledare, vilket man också angett att man ska göra med anledning av det inträffade.

Ärendet avslutas.